

УДК 316.053:316.344.42(497.11)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:
05.10.2010.

NATIONAL INTEREST

Прихваћено:
15.12.2010.

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

Оригинални научни рад

стр. 287-306

Зоран Аврамовић*

МАНИФЕСТНА И ЛАТЕНТНА УЛОГА ДЕЛА ТЕОРИЈСКЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ЕЛИТЕ У СРБИЈИ (1990-2010).

Резиме

У раду се анализира један део интелектуалне елите из области друштвених наука са становишта латентне и манифестне функције њихових идејних ставова о демократији у Републици Србији. У раздобљу од 1990. до 2010. године, једна у јавности видљиво присутна струја теоријског мишљења континуирано је оспоравала, у мањој или већој мери демократски карактер српског друштва. Период владавине СПС критикован је као националистички, у коме није било демократије. После октобарског преврата 2000. године, критика дефицита демократије окреће се према странкама бившег режима као опасним за демократски развој Србије. Критичко-деструктивно деловање овог дела теоријске елите суочава нас са два питања: да ли је њихова критика дефицита демократије у Србији била заснована на ваљаним аргументима? Да ли се иза те критике помаљају неки други интереси и тежње за које критика треба да буде само параван? У закључном делу се тврди да је ова интелектуална теоријска елита, свесно или несвесно, поткопавала основне националне и државне интересе Србије у раздобљу декомпозиције СФРЈ и страховитих спољних притисака на Србију.

* Институт за педагошка истраживања, Београд

Кључне речи: интелектуална елита, теорија, демократија, Србија

Појам интелигенције, у социолошкој перспективи, није могућно на лак и једноставан начин одредити. То је једна друштвена група која ствара, шири и критикује идеје, вредносна опредељења и погледе на друштво и човека. Горње слојеве ове групе чине научници, писци, уметници, филозофи, религиозни мислиоци, друштвени коментатори, а доње слојеве - наставници и новинари (Ботомор, 1967).

У овом раду анализираћу теоријске ставове дела теоријске елите о недемократском карактеру српског друштва од 1990. до 2010. године са циљем да укажем на њихове манифестне и скривене функције. Под теоријском елитом подразумевам оне проучаваоце друштва и државе који су објављивали текстове о конкретним друштвеним процесима у поменутом раздобљу, а не писце апстрактних теорија о друштвеној структури или њеним деловима.

Један део интелектуалне теоријске елите континуирано је понављао суд о *недемократској* природи Републике Србије. У теоријској литератури ове интелигенције, пажња се усмеравала на вредносне и институционалне оквире недемократског преображаја Србије. Те препреке су: 1) превласт националистичке духовне оријентације у Србији, 2) структурна сличност национализма и комунизма, 3) националсоцијалистички карактер народног покрета до 1990. године, 4) несклад уставне и фактичке друштвене стварности, 5) одсуство услова за демократију.

Ово је била манифестна функција дела српске теоријске елите у којој је требало да дође до израза научна мисао која претендује на објективно и ваљано знање. Видећемо шта се иза теоријске фасаде критике демократије у Србији заступало. Најпре, да аналитички осветлимо суштину критике демократског дефицита у Србији од 1990. до 2010. коју је артикулисала теоријска елита. (Узгред, тешко је наћи проучаваоца српског друштва који је тврдио да је Србија демократска држава у раздобљу од 1990. до 2000. године.). Тврдња о *неуспеху демократизације Србије* провлачила се кроз све њихове текстове.

*Аргументи о неуспеху демократизације
Србије 1990.-2010.*

Један круг тврдњи објашњавао је неуспех демократске трансформације постсоцијалистичких друштва *националистичким* легитимитетом. Опште место у текстовима теоријске елите о распаду европских социјалистичких друштвених система и држава је теза о ренесанси национализма (тзв. пролеће нација). Политичка победа национализма у овим државама оцењивала се као основни узрок препреке демократској конституцији посткомунистичких друштава. Префикс „пост“ требао је да означи тобожњу немогућност дефинисања друштвене и политичке структуре оних земаља које су напустиле једнопартијски систем власти.

Практични учинак национализма је двострук: овај духовни и политички вирус је разградио неке социјалистичке федерације; али је искоришћен и као нова основа легитимитета комунистичког очувања политичке власти. (Голубовић, З: 1995; Пешић, В: 1995; Тркуља, Ј: 1995; Куљић, Т: 2007.)

Додатак овој тврдњи је и теза по којој је неуспех демократије Србији био условљен структурном сличношћу комунистичког наслеђе и националне традиције. Где се открила *сличност комунизма и национализма*? Истраживачи друштва су пронашли да постоји подударност у погледима на свет, у есхатолошкој компоненти, у антииндивидуалистичкој оријентације, у прихватању харизматичног лидера, у избегавању модернизације (Теокаревић, Ј: 1996.)

Обе идеологије су оријентисане на државу као централни монопол моћи, подчињеност ауторитетима дефинишу као услов функционисања комунистичких и националистичких режима, обе идеологије се хране предрасудама. (Голубовић, З: 1995).

Небојша Попов је у својим књигама и публицистичким текстовима доследно бранио тврдњу о *успеху популизма* и неуспеху демократије у Србији после 1990. године. Популизам се везивао за митинг политику коју се иницирао СК Србије после 1988. године. Како се овај облик политике ширио расле су и критике о његовој антидемократској суштини. Не само да се одрицао демократски потенцијал покрета, већ се везивао за рекационарне политичке традиције у Србији. Синтаг-

ми о вези „Љотић Димитрије - митинзи у Србији 1988“ (Попов, Н: 1993) блиске су тезе о српском националсоцијализму.

Посебна посланица критичара српске демократизације били су *ратови* на простору бивше СФРЈ. С једне стране, Србија је била изазивач тих ратова а с друге стране, ратови су зауставили демократизацију њеног друштва и државе. Оптужба Срба за рат поткрепљивала се тврдњама о: 1) великосрпским националним и државним интересима, 2) политичкој емоцији жртве, 3) насилном отимању туђих територија (Попов, Н: 1996, Пешић, В: 1996). Експлицитно се тврдило да је српски национални програм „довео до рата“ и да је претензија Срба да живе у једној држави, прави узрок рата. Штавише, залагање српских интелектуалаца за право српског народа на равноправност, квалификовало се као „демагошка формула“ која је суштински довела до рата.

Други тип оптужби Срба за рат без околшења је формулисао тврдњу да су Срби изизвали рат због промене републичких граница и протеривања друге етничке популације. Србија је одбацила демократско устројство и договор о минималној држави и то ју је „навело на империјални пут насилног отимања и чишћења територија на којима су Срби вековима живели измешани с другим народима“ (Пешић, В: 1996).

Један од проблема за критичаре недемократизованог српског друштва био је Устав из 1990. године, који је допустио слободно политичко организовање. Откривено је да је дошло до расцепа *уставне демократије и националистичко-плебисцитарне стварности*. Њено уставно уређење је парламентарно- демократско, али *de facto* легитимацијски аранжмани су националистичко-плебисцитарни. (Баста Посавец, Л: 1991:111). Политички идентитет Србије од 1990 је располућен између демократских форми и садржина (Тркуља Ј: 1995).

Правну аргументацију за тврдњу о необичном споју ватре и воде, Лидија Баста заснива на критици председничког система власти у српском уставу од 1990. Тркуља се опредељује за дескрипцију демократских појмова у јавном говору и правнополитичким документима наслеђене социјалне и културне традиције српске стварности.

Са неких, мање-више конкретних критика неуспеле демократизације, прелазило се и на опште тврдње о *непостојању услова* за демократску конституцију Србије (Тркуља, Ј: 1995:156- 171; Становчић, В: 1995). По овом приступу, најпречи је теоријски посао: концептуализација демократије као облика државног поретка, заправо одређивање услова који су неопходни за успостављење демократије. Србија нема владавину права, грађанско друштво, одговарајућу политичку културу из чега следи закључак да Србија тек треба да испуни одређене услове за демократски развој.

Који су то институционални и вредносни услови демократске конституције Републике Србије? Без неког утврђеног редоследа у теоријској литератури се издвајају следећи максималистички услови:

- а) Одвајање политичке власти од привредних установа и ослобађање тржишта од политичкопартијских интереса;
- б) у грађанском друштву се обликује аутономија повезивања интереса и потреба појединаца и група;
- в) место социјалистичких апстрактних колектива, демократија промовише апстрактног грађанина;
- г) нема демократије без правне државе и владавине права;
- д) политички плурализам, изборни систем и подела власти такође су услов демократије;
- ж) без слободне јавности и отворених средстава информисања, нема демократског поретка;
- з) демократска политичка култура је један од услова демократије (О теоријским погледима који су овде изложени више у Аврамовић, 2002).

Једна од тематских посланица критичара демократије од 1990 до 2000. био је, наравно, Слободан Милошевић. Он је био дежурни кривац за одсуство демократије у Србији. Именова се различито али углавном у значењу диктатора и тоталитаристе. Огњен Прибићевић је отишао најдаље у квалификавању Милошевићеве власти као „султанизам“ (1998). Угледни часопис НСПМ објавио је тематски зборник под насловом „Србија после Милошевића“ (2001) а могао је наслов да гласи „Србија после 2000“, што би означавало промену система а не првог човека власти.

Када се примирило политичко и друштвено биће Србије после „петооктобарске револуције“, највећи део јавном мишљења и њихови теоријски предводници, помислили су да је демократија сванула и у Србији. Један бучни политиколог који се представља као социолог Чедомир Чупић, изразио је то насловом свога рада у НСПМ из 2001. године. „Од владавине контролисаног хаоса до добро уређеног демократског поретка“. Била је то варка мисли која се претварала као теоријска. Убрзо после 2000. године, *критика дефицита демократије* у Србији се наставља али у нешто измењеном саставу теоријске елите и нешто другачијој „аргументацији“. Док је у раздобљу од 1990. до 2000. владајући режим био недемократски, после 2000. године у Србији постоје делови политичке и друштвене структуре који су демократски и делови који су недемократски, односно који прете српској демократији.

И даље се тврди да национална политика не може бити демократска. У том контексту мета критике интелектуалних (теоријских) чувара демократије постају странке које инсистирају на националним интересима, а то су „странке бившег режима“.

Посебно се упозорава на СРС, као странку „екстремног национализма“, која иначе има јако упориште у бирачком телу (2000-2008). Социјалисти и радикали чувају визију прошлости, а ДС визију будућности (Бакић, Ј., „Судбина два мита“, *Политика*, 17. март 2006). Нова иницијатива за демократију заснована је на политици ДС и ДСС, а нема СРС (Стојановић С., „Неопходан болни преокрет“, *Политика*, 17. јун 2004.). Демократија није консолидована у Србији зато што „не постоји равнотеже међу кључним политичким актерима“ (Павловић, Д., „Једина игра у граду“, *Политика*, 14. децембар 2006; такође, „Равнотеже у Србији нема“, *Политика*, 22. децембар 2006.). СРС је проблем у Србији зато што је екстремистичка партија (Милановић Б., „Радикални проблем Србије“, *Политика*, 6-7 јануар 2007.). Критикују се иностране оцене о демократији у Србији. Супротно мишљењу америчког амбасадора Монтгомерија да су у Србији демократске странке у игри, Даница Поповић тврди да СРС није опредељена за демократију (Поповић, Д., „Монтгомеријев демократски блок“, *Политика*, 6. јул 2007.)

Један зборник под насловом „Између ауторитаризма и демократије“ (ЦЕДЕТ-ФЕС, Београд) у коме су објављени радови 15 социјалних теоретичара, објављен је 2007. године. Дакле, и седам година после одласка Слободана Милошевића проблем Србије је демократија. А аутор тврдње да је „демократија у Србији и даље маргинална“ у 2010. години, да и даље постоји недемократска подела власти, да без „цивилног друштва нема демократије“ је Загорка Голубовић (*Блиц*, 29. август 2010).

Биланс две деценије рада теоријског демократског ума у Србији. Да ли су аргументи критике били ваљани и утемељени?

Оно што уједињује интелектулану теоријску елиту у Србији пре и после 2000. године је континуирана критика стања демократије у Србији. Пре ове године демократије и није било, а после „октобарског преврата“ је изложена опасности странака „бившег режима“.

Овакво деловање елите о којој је реч суочава нас са два питања: 1) да ли је њихова критика дефицита демократије у Србији заснована на ваљаним аргументима? 2) да ли се иза те критике помаљају неки други интереси и тежње за које критика неуспеха демократије треба да буде само параван?

Да размотримо прво питање: да ли је Србија у току последњих двадесет година била демократска држава или недемократска?

Једна широка интелектуална теоријска струја заступала је став да у Србији или није било демократије (1990-2000), или је била у опасности од унутрашњих политичких снага (2000-2010). Да размотрим њихову аргументацију.

Избегавањем појмовне диференцијације *национално - националистичко - национални интерес*, једна струја социолошке и политиколошке теоријске интелигенције у Србији задржава пажњу на интерпретацији националног као националистичког, из чега следи замагљивање суштинског питања: како се може идентификовати рационални национални интерес? Појмовно диференцирање националне реалности омогућава нам одређивање односа према правима властите

и других нација. Уколико је то однос равноправности, једнаких услова за све националне заједнице, тешко се може бранити тврдња о национализму као препреци демократије.

Она струја критике националног као нове основе легитимитета и самим тим као препреке конституције демократског поретка теоријски је обавезна да одреди почетне појмове националног интереса. Она је дужна одговор на основно питање: да ли уопште постоји *рационални национални интерес* једне заједнице? Уосталом, како српски теоретичари друштва и демократије објашњавају чињеницу да су све нове државе на простору СФРЈ настале на основу националног (националистичког) легитимитета?

Лако пада у очи да тезу о сличности комунизма и национализма не прати аргументација већ таксономија. Из таквог приступа следе тешкоће теоријског објашњења тријумфа националног (националистичког) над социјалистичким. Откуда то да се национализам појављује као рушилац комунистичког режима када постоји структурна и идеолошка сличност? Одговор се може потражити у погрешно постављеним премисама.

Комунизам и национализам су опречни појмови, али и неупоредљива друштвеноисторијска искуства. Само у неким елементима комунизма и национализма (или: стаљинизам и нацизам) могућно је препознати сличност у употреби *средстава* недемократске власти. У свим другим елементима: идејном извору, вредносној структури, циљевима, ова два идеолошка и политичко-социјална покрета не могу се упоредити.

Националне вредности припадају потенцијално и активно свим њеним припадницима. Комунистичке вредности, међутим, усвајају само чланови партије, дакле само један део друштвене целине. Вредности нације су утемељене на традицији, комунистичке на пројекту будућности. Националне вредности су по својој природи плуралне и подложне хијерархизацији у избору од стране појединаца. Избор једног скупа вредности не значи и обавезу да је други чланови нације прихвате. Па ипак, нација је оквир примарне енкултурације. Националне вредности обликују припадност групи а без такве референтне групе појединац не може да изгради индивидуалност и идентитет. Језик је, примера ради, једно

од најважнијих интегративних средстава националне заједнице.

Антииндивидуализам у комунистичком покрету је заснован на супрематији друштвеног над појединачним, на челу да је друштвени интерес значајнији од појединачног, а у националсоцијализму и фашизму на држави као апсолуту.

Именовану српских митинга као негацији демократије недостаје аргуменатција која би се заснивала на темељној анализи структуре колективног деловања у Србији крајем 1980-тих. Политичка мотивација масовних митинга била је да се изврши притисак на комунистички врх СФРЈ да се успостави уставно јединство СР Србије. Какви су све захтеви лансирани из узавреле српске масе 1988. не може се једноставно реконструисати. Пароле, транспаренти, узвикивање окупљене масе не могу бити поуздани ослонац за дефинисање основне вредносне оријентације.

Лаки закључи о карактеру српских митинга шире се и на објашњење њиховог значаја у послемитингашким догађајима. За нашу тему посебно је значајна она тврдња по којој је управо српски популизам омогућио конституисање српског друштва као тоталитарне и антидемократске државе. Аргументацијска тешкоћа популистичке парадигме открива се у њеној иманентној противречности. Тако, не оспорава се чињеница да је на таласу националпопулизма успостављен поредак који је декларативно опредељен за демократске институције (вредности) и европску интеграцију, и поред стварне уроњености у националну митологију и неграђанско стање друштва. Теза је доиста необична: из једнопартијског система у реторички демократски поредак прешло се уз помоћ фашизма, национал-популизма! Да ли ми имамо на примеру Србије 1990-1995. једну радикално нову друштвено-политичку појаву, или је проблем у категоријалном мишљењу о релевантним политичким чињеницама?

Са методског становишта тези о српским ратовима (српској агресији) се може приговорити да рат анализира превасходно са српске стране, при чему потпуно пренебрегава југословенски контекст и међународне околности. Без овако одређеног контекста не могу се сагледати ратне тежње других народа у бившој држави и подршка коју су уживали у иностранству. Други методски приговор тиче се одсуства

разликовања виталних националних интереса и њихових добрих и рђавих модалитета реализације.

Теоријски приговор оваквим оптужбама може се формулисати из перспективе избора чињеница и начина тумачења српских националних и државних интереса. Овде ће се само скицирати шира аргументација оспоравања речене тезе.

Најпре, када је започео ратни сукоб у бившој Југославији? Оног дана када су словеначки територијалци напали легални орган државе СФРЈ - ЈНА. Словенци, Хрвати, муслимани (њихова политичка вођства) су прогласили уставну сецесију и започели рат против оних Срба који у Хрватској и Босни и Херцеговини нису легитимисали сецесију. Дискурс који оптужује Србе за рат нигде не истиче чињеницу да су Срби у бившим републикама демократски изразили своју вољу за остајањем у Југославији. Они нигде не подвлаче чињеницу да су све три стране у БиХ прихватиле Кутиљеров план 1992. године, али је на интервенцију САД накнадно одбачен од муслиманске стране.

Републичке границе СФРЈ нису имале легитимитет. Најзад, српски тужитељи српског народа за рат у бившој Југославији неће или не могу да дефинишу кључну грешку међународне заједнице. Ево како проблем о коме је реч тумачи Џон Кин. „Бадинтеров извештај катастрофално је превидео разлику између обавезе *владе* да поштује жељу свих становника и права *нације* да формира суверену државу која покрива територију на којој она живи.“ (Кин, Џон, „Отровна воћка демократије“, *Књижевна реч*, 1992)

Са становишта проблема који овде испитујемо, од пресудне је чињеничке важности подсетити да у Републици Србији није суспендован вишестраначки систем током рата у Хрватској и Босни и Херцеговини. Рат није угрозио кључну институцију демократије - слободно политичко удруживање грађана и изборну борбу за државну власт.

Тврдње по којима се недемократски карактер српског друштва после 1990. огледа у неуобичајено високом степену неподударности уставног поретка и друштвено-политичке ставрности није логички заснована. Нешто од та два пола друштвене целине није тачно: или је демократски карактер устава лажан или је искривљена перцепција политичке реал-

ности. Демократски устав и антидемократска, тоталитарна друштвена стварност, просто су *contradictio in adjecto*.

Натегнута несагласност о којој је реч, може се разрешити увођењем у дискусију прецизних логичких и искуствених мерила. Каквим појмовима теоријски судимо о природи једног поретка? Нормативна структура друштва је по природи ствари апстрактна и општа а конкретна друштвена стварност бескрајно сложена и фрагментаризирана. Суд о природи српског друштва после 1990. можемо извести из чињенице (не) постојања нужних јавних установа да би једно друштво било демократско или недемократско. Које су то установе? Правна могућност образовања политичких партија и одржавање слободних избора за локалне и државне органе власти, спадају у оне политичке институције без којих нема демократског поретка. Оне гарантују мирну промену власти. Друге демократске установе (централизам - децентрализација, на пример) могу да богате демократску стварност друштва, али нису неопходне.

Предмет критичке анализе било је једно уставно решење: председник Србије (Слободан Милошевић) има велика овлашћења. (Иста овлашћења има и Борис Тадић као председник Републике Србије.) Таква критика се може прихватити, али није пресудна за квалификовање демократске природе система. Кључне су уставне одредбе по којима председник има привремену, ограничену и зависну власт (Антонић, 2010). А у којој мери ће она бити централизована, ствар је околности, традиције, односа политичких снага. Токвил је запазио да у демократским друштвима власт може бити централизована у скупштини (јака али непостојана) или у једном човеку (није јака али постојана), (Токвил, 1990).

У Србији је од 1990. на снази Устав који легализује вишестраначку демократију. Она допушта слободну конкуренцију политичких странака, њихових програма и личности. Чињеница да се у вишестраначком амбијенту национална (а то може бити: социјална, буџетска, породична, образовна) вредност налази у врху програмских циљева највећег броја странака не говори против демократије, а нипошто о тоталитарно- националистичкој садржини српске демократије. Право је политичких партија да направе избор друштвених вредности и материјалних интереса, а то је већ амбијент за

политичке разлике и сукобе. Парламентарни поредак Републике Србије никога не спречава да заузме антinationалистички курс. То што те политичке партије не уживају жељену подршку, предмет је неке друге расправе.

У Републици Србији, постоји демократски поредак од 1990. до 2010. године, а уставни положај председника или доминација националних вредности су од секундарног значаја за оцену политичке природе поретка. Такво друштвено стање није негација демократског поретка све до тренутка када се угрози институција вишепартијског система и слободних избора.

Приступ проблему демократизације друштва са становишта услова може бити теоријски и методолошки инструктиван, али практично-политички јалово. Уочљиво је да концептуализација услова демократског поретка заобилази анализу конкретне историјске друштвене целине. Друштвима слична Србији, која не испуњавају услове демократизације, преостаје само да чекају остварење услова, да би кренули путем демократског развоја.

Основни проблем оваквог приступа огледа се у: 1) максимализацији захтева за демократију и 2) у неисторијском приступу демократској конституцији друштва.

Таксономија услова демократске државе имплицира један модел (амерички и западноевропски) који би требало да следе сва она друштва која крену путем демократизације. Иманентни проблеми максимализације услова налазе се у могућности претварања услова за демократију у идеал демократије.

Неисторичност овог теоријског становишта препознаје се у одбацивању социјалне и етнопсихолошке традиције једног народа из аналитичког поља. Политичка социјализација појединца и генерација одвија се вековима. Ипак, основни приговор је практично-персоналне природе: ко одређује време када су испуњени услови за почетак демократске трансформације? Када треба почети са демократском конституцијом друштва?

Демократска јавна мисао и њени сурогати прошла је следеће фазе у току две последње деценије развоја српског друштва. У првој од 1990. до 2000. године, постојале су демократске установе које су биле у високом степену нефунк-

ционалне, постојао је плурализам јавног организовања и мишљења али истовремено једна струја јавног мишљења која је тврдила да у Србији није било демократије. По неким мишљењима, показали смо, у Србији се ради „о наставку комунизма“, по другима у Србији се „спречавају демократске промене“, по трећим „Србија никад није била у правом смислу демократска држава“, четврти тврде да у Србији „нема демократских избора“ (Аврамовић, 2002). Заступници супстанцијалне демократије били су у ДОС-у (теоретичари, политичари и један круг интелектуалаца).

Вишепартијски систем је онај неопходни минимум за доказ легитимности демократског поретка. Постојање више партија у једном друштву обезбеђује основну претпоставку да се изрази политичка мотивација грађана, њихове идеје и репрезентација интереса. Оне ограничавају мандат управљачима државе путем слободних избора и то је довољан правни оквир за њихово такмичење. Сва политичка средства у борби за гласове и власт налазе се у њиховим рукама. Од њихове способности и вештине да добију подршку бирача зависи политичка слика друштва. Поменути пример вишедеценијске владавине једне партије у земљи у којој се родила идеја демократије најбоље потврђује став о примарности политичких партија за легитимацију демократије.

Критичари демократије у Србији, који у неким радовима одричу и сам демократски карактер политичког поретка у Србији, прибегавају или максимализацији услова за демократију или инсистирају на једном од услова који није остварен у Србији. Није спорна чињеница да у Републици Србији од 1990. до 2000. електронски медији нису организовани на демократски начин. (Критика недемократичности медија од 2000 до 2010 такође није за потцењивање.). То се пре свега односи на државне медије али жмурећки се прелази преко околности умножавања приватних електронских и штампаних медија у Србији од 1990. године. Да ли из контроле државних медија следи тврдња да у Србији нема демократије? Максималиста би потврдно одговорио. Али докле год постоји слободно организовање политичких партија постоји могућност да се промени статус медија. Без те претпоставке медији би стално били под контролом владе.

Другу околност коју превиђају критичари политичког система у Србији здрав разум никада неће прихватити. За суд о српској демократији је од великог значаја разумевање односа између политичког стања и политичког процеса. Добро је приметити Токвил да се „мане демократије уочавају одмах, предности се опажају временом“ (Токвил, 1991:201). Да ли се у Србији од 1990 до 2010. нешто изменило на мапи политичке репрезентације народа? Наравно, мењао се однос снага између власти и опозиције.

*Резултат латентних напора – слабљење
националних и државних интереса*

Прелазим на друго питање: шта су били латентни интереси интелектуалне теоријске елите у континуираном оспоравању демократског карактера српског друштва и српске државне власти. Шта се иза интензивног оспоравања демократије у Србији прикривало? Свесно или несвесно: одбацивање националних и државних интересе, вестернизација Србије, покушај промена националног политичког идентитета.

У раздобљу од 1990. до 2000. уочљиво је да у радовима промотера *супстанцијалне демократије* нема елаборације националног и државног интереса српске државе у време разбијања СФРЈ. Необично је са становишта јавне свести да се у процесу државно-националног и правног прекомповања југословенског простора не уочава чињеница етатизације бивших југословенских република по националној основи. Српски интелектуални простор покривали су у највећој мери проучаваоци друштва који су оптуживали Србе и Србију за национализам као препреку демократији. У исто време, друге републике су управо националистичком идеологијом и ратним средствима остваривали своје државне интересе.

Може се без устезања закључити да је невидљива, али са значајним политичким учинком, теоријска улога продемократске интелигенције била у доказивању тврдње да су национални и државни интереси споредни у односу на демократске (супстанцијалне) захтеве. Каква је сазнајна мотивација оваквог теоријско усмерење, од мањег је политичког значаја. Могућно је да су материјални интереси једног круга проучавалаца друштва били помогнути из неких домаћих и

иностранних фондова. Није искључена ни карактерно-психолошка структура личности социјалног теоретичара. А није искључена и теоријска скромност, будући да је један број критичара формалне демократије изашао из социјалистичког шињела.

После 2000. године, наставља се са критиком деформација демократије у Србији. Та брига за демократију у Србији отворила је врата, свесно или несвесно, за подривачке тенденције у односу на државу и нацију на које ови чувари демократије нису реаговали. Њихов је циљ био остварење супстанцијалне демократије, односно грађанске, а не критика свих оних социјалних и политичких девијација које су се изненада појавиле.

И у овом раздобљу, иза леђа чувара српске демократије, одвијао се процес одвајања Црне Горе, иностранна игра око Косова и Метохије до самопроглашене независности 17. фебруара 2008. године, а стална мета критике био је српски национализам. Дакле, и овде имамо интелектуално-теоријску посвећеност демократији а не државним и националним интересима. Поред прећуткивања темељног националног и државног интереса Републике Србије, прећуткују се и учинци демократских власти. Потпуно се прешло преко насиља у освајању власти 2000. године, паљења Скупштине СРЈ и РТС-а. То насиље није заслуживало пажњу чувара суштинске демократије у Србији.

Насиље у политици се испољавало се вербалним залагањем за забрану деловања политичке партије. Издвајам предлог професора Правног факултета, доказаног плагијатора, Стевана Лилића да „треба забранити СРС“ (*Политика*, 29. март 2001).

Анализа политичког говора, мишљења и понашања ДОС-а на власти у Републици Србији открива нам природу власти ове коалиције. Њени представници и навијачи говорили су како су демократска власт а деловали су у низу праваца као недемократска власт. Наредних година ће уследити стални захтеви за лустрацијом и „недовршеним 5. октобром“ што треба разумети као некакву ликвидацију представника бивше власти и идеолошких неистомишљеника (Аврамовић, 2002).

Може ли неко да се присети када је неки критичар српске демократије упозорио на деловање страног фактора? Треба бити наиван па веровати како је пуч у Србији био искључиво унутрашња ствар. Стране тајне службе су умешале своје прсте у „октобарску револуцију“ а то се може доказати парализом виталних државних служби у тренуцима њиховог пресудног деловања. Имала је несумњиво сараднике у неким Србима са функцијама у структурама безбедности. О томе је писао Тим Маршал у књизи *Игра сенки*, 2002.

У погледу основних друштвених, културних и политичких вредности ДОС је наступао као острашћени критичар националне политике СПС и СРС. Иза те критике налазиле су се анационалне, антinationалне и проевропске идејне, политичке и интелектуалне групације. И ставови према државним границама нису били јасни (Црна Гора и Косово и Метохија).

Чувари суштинске демократије после 2000. године, нису теоријски реаговали на недемократски демократизам ДОС-а који се испољавао на два начина: 1) у облику демократске реторике и практиковање недемократског понашања, и 2) недемократског мишљења (забрана, селекција, ограничавање, листе неподобних).

Када се не критикују облици насиља демократске власти још мање ће се критиковати афере које је та власт произвела. У унутрашњој српској демократији, критичарима „опасних“ политичких странака у Србији (СРС) није засметала Тадићева реплика Милошевићевог стила владања. У различитим политичким и међународним околностима Тадић је вануставни (фактички) центар власти у Србији као што је то био Милошевић. Лако је констатовати и ћутање према прошлим и послеоктобарским потезима западних демократија према Србији. Запад је после 2000. године, за ову интелектуално-теоријску струју пожељан партнер. Нико од представника ове струје мишљења није критички анализирао снагу и обим западног мешања (захтева, уцена) у унутрашње послове Србије.

И овде питање мотивације није од пресудног сазнајног значаја. Поред стандардних покретача људске активности – новац, слава, сујета, положаји- овде треба скренути пажњу на успех власти да корумпира универзитетско-научну

интелигенцију. У условима када је просечна плата 350 евра, припадници ових професија примају у просеку око 1000 евра а на неким факултетима и по 2000 евра. То је одличан материјално-социјални миље да се пацификује високообразована интелигенција или да се неутралише њена критика према центрима „демократске власти“.

Стварна функција теоријско-интелектуалне елите у Србији током 20 година била је слабљење националног идентитета и државног суверенитета и промоција грађанске демократије. Створено је „секуларно свештенство“ (Мило Ломпар), односно интелектуалци који су били на услузи оној власти која је интересе нације и државе гурала у други план. Њена брига је била да утемељи демократију „апстрактних грађана“ која полази од претпоставке једнакости појединаца а не колективитета (класе, нације, државе, партије). С друге стране, демократија „апстрактног грађанина“ пренебрегава живот заједнице који се утемељио у традицији једног народа, у древним моралним схватањима, у вери, у колективним успоменама у љубави према завичају. Сав тај културно-историјски пртљаг теорија „апстрактног грађанина“ одбацује. Уколико демократија одбаци национални карактер и националну традицију она ће нужно завршити у подаништву различитог типа.

Радикализација демократије „апстрактног грађанина“ може да се заврши неодрживом тврдњом о демократији као неспојивој вредности са одбраном националног идентитета. Изборна воља грађана суди о преовлађујућим интересима, а то могу бити и колективни интереси. Разлика између демократије „колективних интереса“ и демократије „апстрактних грађана“, огледа се у томе што колективни интереси укључују грађанина док овај други избацује колективне вредности.

Закључак

Српска теоријска елита је две протекле деценије била тематски заокупљена борбом за демократију државе и друштва. Континуирано је оспоравала, са различитим аргументима демократски карактер друштва у раздобљу од 1990. до 2010. а заобилазали питање националних и државних интереса Срба и Србије. Тиме је доприносила општем слабљењу

српске нације и урушавању суверенитета српске државе. Можда то није била њена намера али је био практични учинак.

Највећи део српске теоријске интелигенције је идејно изражавала и развијала слику опозиционих (до 2000) и владајућих политичких странака (после 2000). Један другачији вид прилажења политичким и друштвеним партикуларитетима показује се у њеној способности да контролише друштвене ирационалности („образовање и вођење јавног мњења“, „техника владања масама“). Да ли је научна интелигенција увек носилац рационалне мисли и рационалног обликовања друштвених токова? Неки облици острашћене критике „тоталитаризма“ у Србији од 1990. до 2000. могу се објаснити несигурношћу властитог политичког идентитета из кога проистиче тесна везаност за представнике „проевропске“ политичке партије, односно веће од самих припадника те партије. Бивши социјалисти, челници идејних комитета СК Србије и Југославије јачали су своју несигурност фанатичном верношћу властима. Они су улепшавали интересе, потребе и циљева опозиционих а после 2000. године, владајућих политичких организација. Органска теоријска интелигенција је улепшавла власт после 2000. године а демонизовала опозицију. Заједно су допринели драстичном слабљењу националних и државних интереса Републике Србије и српске нације у целини.

Дакле, на вештачку дилему – демократија или нација и држава, српска теоријска елита о којој је реч, одговарала је недвосмислено: демократија. Али, пропустили су да промисле крајње последице оваквог становишта: демократија може да се реализује и у скраћеној држави и дезинтегрисаној нацији.

Литература

- Аврамовић, З. (1998): *Друго лице демократије*, Филип Вишњић, Београд
- Аврамовић, З. (2002): *Невоље демократије у Србији*, Олд комерц, Нови Сад
- Аврамовић, З. (2007): *Срби у гету демократије*, Орфеус, Нови Сад
- Антонић, С. (2003): *Нација у струјама прошлости*, Чигоја, Београд

- Антонић, С. (2008): *Културни рат у Србији*, Завод за уџбенике, Београд
- Антонић, С. (2010): „Какав је Милошевић био као владар?“, сајт НСПМ, 7.10.2010.
- Брдар, М. (2008): *Српска транзициона илијада*, Стилос, Нови Сад
- Ботомор, Т. Б. (1967): *Елите и друштво, Седма сила*, Београд
- Ђурковић, М. (2002): *Диктатура, нација, глобализација*, ИЕС, Београд
- Ђилас А. (1991): *Српско питање*, Политика, Београд
- Кнежевић, М. (2006): *Подељена моћ*, НСПМ, Београд
- Кнежевић, М. (2007): *Изневерена држава*, ИПС, Београд
- Ломпар, М. (2009): *Моралистички фрагменти*, Народна књига, Београд
- Маџал, Т. (2002): *Igra senki*, Samizdat B92, Beograd
- Марковић, М. (1999): *Друштвена мисао на граници миленијума*, Службени гласник, Београд
- Поров, Н. (1996): *Srpska strana rata*, B92, Beograd
- Поров, Н (1993): *Srpski populizam*, Vreme, specijalno izdanje, Beograd, 24. мај 1993.
- Прибићевић, О (1998): „Да ли је минималистички концепт демократије још validan?“, *Sociologija*, br. 1. Beograd
- Ранковић, М. (2007): „Српски национализам наспрам ‘савремене демократске цивилизације’“, зборник: *Историја и књижевност Срба Косова и Метохије* (уредник Зоран Аврамовић), Филозофски факултет, Косовска Митровица
- Srbija posle Milosevica (2001): posebno izdanje, NSPM, Beograd
- Токвил, А. (1991): *Демократија у Америци*, Књижевна заједница Нови Сад, Нови Сад
- „Демократија у Србији“ (2008): тематски број 3-4, НСПМ, Београд

Зоран Аврамовић

*MANIFEST AND LATENT ROLE THE PART
OF THEORETICAL INTELLECTUAL ELITE IN
THE SERBIA (1990-2010)*

Summary

In the period 1990-2010. in the public field, ones theoretical point of view, on the permanent manner, undermined of democratic features of the Srebian society. Between 1990-2000. under SPS ruling in the Serbian state were dominant nationalistic policy. After 2000. year, the target of theoretical critics were political party from ancian rezime, as a dangerous for democratic development Serbian society. In the paper, author deal with two question: 1) what is quality of argument theoretical elite in Serbia, and 2) does critics of democratic deficit in Serbia hidden other gouls and interese? In the conclusion author claim that one part of theoretical elite in Serbia, undermined the basic national and state interes Serbian people in the period 1990-2010.

Key words: theorietical elite, manifest and latent function, Serbia (1990-2010)